PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

PAMUKKALE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Sayı/*Number* 11 Ocak / *January* 2012 ISSN 1308 - 2922

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Turhan KAÇAR

Editörler
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR
Doç. Dr. Nurten SARICA
Doç. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

Hakemli bilimsel bir dergi olan PAUSBED yılda üç kez yayımlanmaktadır.
Dergide yayımlanan çalışmalardan, kaynak gösterilmek şartıyla alıntı yapılabilir.
Çalışmaların tüm sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Grafik ve Dizgi
Gülderen ALTINTAŞ

Baskı
Turkuaz Ofset
0258 372 21 11

Yazışma Adresi
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rektörlük Binası Kat: 2
Kınıklı Yerleşkesi 20070 Kınıklı – DENİZLİ / TÜRKİYE
Tel. + 90 (258) 296 22 10 Fax. +90 (258) 296 23 47
e-posta: **pausbed@pau.edu.tr**

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR
Doç. Dr. Ali Rıza ERDEM
Doç. Dr. Aydın SARI
Doç. Dr. İsmet PARLAK
Doç. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ
Doç. Dr. Nurten SARICA
Doç. Dr. Selçuk Burak HAŞILOĞLU
Doç. Dr. Şükran TOK
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali SARI
Yrd. Doç. Dr. Mehmet YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Saim CİRTİL
Yrd. Doç. Dr. Türkan ERDOĞAN
Dr. Coşkun DAŞBACAK

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Candan TERWİEL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsen DEMİR	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet MEDER	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer NURLU	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr . Nurgül OKTİK	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Sadettin SARI	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah KARAMAN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Behset KARACA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent GÜLOĞLU	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Cem BAYDUR	MuğlaÜniversitesi
Doç. Dr. Ensar YEŞİLYURT	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Feryal ÇUBUKCU	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Nurten SARICA	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Selim YILMAZ	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman BARUTÇU	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman UYAR	Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ayça ÜLKER ERKAN	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ayşe SAVRAN GENCER	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Azer Banu KEMALOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cumhur Yılmaz MADRAN	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Filiz ACAR	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Harun SULAK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Türkan ERDOĞAN	Pamukkale Üniversitesi

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakem kuruluna teşekkürlerimizi sunarız.

Sekreterya
Recep DURMUŞ
Azize ŞIRALI EKMEKÇİ

İÇİNDEKİLER/*CONTENTS*

Birol ERKAN **1**
Türkiye İle Sınır Komşuları Arasındaki Dış Ticaretin Karşılaştırmalı Üstünlükler Perspektifinde Analizi
Analysis in Comparative Advantages Perspective of Foreign Trade of Turkey and Border Countries

Hakan SARITAŞ – Cengiz SARAY... ..... **23**
Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Performansının Analizi
Analysis of Profitability Performance of Turkish Banking Sector

Hakan SARITAŞ – Altan GÖKÇE..... **39**
Amerika Birleşik Devletlerinde ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Temel Analizi: Nedenler ve Etkiler
Fundamental Analysis of Economic Crisis in the United States and in European Union Countries: Causes And Effects

Mustafa Zihni TUNCA - Mustafa BAYHAN..... **53**
Kalite Fonksiyon Göçerimi Yönteminin Tedarikçi Seçiminde Kullanımı
Using Quality Function Deployment Method in the Supplier Selection

Sevcan GÜNEŞ-Şakir ÇAKMAK-Filiz YEŞİLYURT-Gökhan TUZCU **71**
Ösys Başarısını Etkileyen Faktörlerin Analizi
The Determinants of OSYS Success

Yunus GÜLCÜ-Selim Adem HATIRLI..... **83**
Doğalgaz Kullanımını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Analizi: Isparta İli Örneği
An Analysis of Socio-Economic Factors Effecting the Use of Natural Gas: An Example of Isparta City

Zuhal ÖNEZ ÇETİN **97**
Yoksulluğu Azaltmada Yeni Bir Yaklaşım: Yoksul-Yanlı Turizm
A New Approach at Poverty Alleviation: Pro-Poor Tourism

Feyza TOKAT..... **109**
XVII. Yüzyılda Yaşamış Bir Bilgin: Hezârfen Hüseyin Efendi
XVII. Century Scholar: Hezârfen Hüseyin Efendi

Haldun SOYDAL-Zekeriya MIZRAK-Murat ÇETİNKAYA..... **117**
Makro Ekonomik Açıdan Türkiye'nin Alternatif Enerji İhtiyacının Önemi
From Imprantance of Alternatife Energy Need of Turkey

Mehmet MEDER- Mustafa GÜLTEKİN..... **139**
Türkiye'nin Büyük Kentlerinde 1999-2009 Yılları Arasındaki İntihar Eğilimleri
Dispositions of Suicide Between the 1999-2009 Years in the Large Cities of Turkey

Mehmet Yaşar ERTAŞ **153**
XV. - XVI. Yüzyıllarda Hambat Yöresinde Yerleşim ve Nüfus
Settlement and Population in Hambat Area in the 15th and 16th Centuries

Meryem AYAN 169
Evlilik Yoluyla Irksal ve Dini Kesişmeler
Race and Religious Intersections Through Marriages

Rıza SAM 177
Şiddete Sürüklenerek Suça İtilenler: Geleceğin Suçlularını Yetiştirmek Üzerine Düşünceler
Individuals Dragged by Violence and Pushed into Crime: Reflections on the Training of Tomorrow's Criminals

Necla KÖKSAL – Melek ÇINAR.....191
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğasına ve Öğrenme-Öğretme Sürecine Yansıtılmasına İlişkin Görüşleri
Social Studies Preservice Teachers' Views on Nature of Science and Reflecting Nature of Science on Learning-Teaching Process

Mustafa SARICA.....205
Türkçede Eylemsilerin (Ortaçlar ve Ulaçlar) Fransızcayla İlişkili Olarak İncelenmesi
Constrastive Study of Participles in Turkish in Relation with French

Tuncer YILMAZ.....215
Ütopya ve Hicvin Buluşması: Samuel Butler'in *Erewhon'u*
Where Utopia and Satire Meets: Samuel Butler's Erewhon

Emre AŞILIOĞLU.....231
İlköğretim İkinci Kademe Görsel Sanatlar Dersi Programının Sanat Eğitimi İlkelerinin İncelenmesi
Study of Art Education Principles of Visual Arts Curriculum in the Second Level of Primary Education

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Sayı 11, 2012, Sayfa 153-167

XV.-XVI. YÜZYILLARDA HAMBAT YÖRESİNDE YERLEŞİM VE NÜFUS

Mehmet Yaşar ERTAŞ*

Özet
Hambat, günümüzde Bozkurt ve Çardak ilçelerinin yer aldığı ovanın adıdır. Bu isim, Çardak kervansarayının bir diğer adı olan Hanabad isminin değişimiyle ortaya çıkmıştır. Bu ova, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde kendi başına müstakil bir ünite olmayıp Hamit sancağına bağlı Erle nahiyesinin bir parçası durumundadır. Bu çalışma ile XV. ve XVI. yüzyıllarda Hambat ovasındaki yerleşimlerin lokalizasyonu yapılmış, tahrir defterlerinden elde edilen verilerle yörenin sosyal ve nüfus yapısı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Hambat, Çardak, Bozkurt, Tahrir Defterleri, Osmanlı, Nüfus.*

SETTLEMENT AND POPULATION IN HAMBAT AREA IN THE 15th AND 16th CENTURIES

Abstract
Hambat is the name of the plain between the towns of today's Bozkurt and Cardak. The name is derived from Hanabad which is an alternative name of Cardak caravanserai. This plain was a part of Erle of Hamit province in the Ottoman classical age. This study reveals settlement and population in Hambat plain in the 15th and 16th centuries according to cadastral survey registers.

Key Words: *Hambat, Çardak, Bozkurt, Tahrir Registers, Ottoman, Population.*

GİRİŞ

Hambat ovasının XV. ve XVI. yüzyıllardaki sosyal, ekonomik ve idari durumunu ortaya koymak için temel kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki tahrir defterleridir. Bu defterlerden ilki, 30 numaralı tapu tahrir defteridir. Defter, kataloglarda 1501 tarihli gösterilmiş olmasına rağmen yapılan incelemeler sonucu defterin gerçek tarihinin 1478-1481 yılları arasında olması gerektiği anlaşılmıştır. Buna karşın araştırmacılar defteri kullanırken 1478 tarihini esas almışlardır. İkinci defter, tapu tahrir 121 numaralı defterdir ve 11 Ekim 1522 tarihlidir. Tapu tahrir 1089 numaralı üçüncü defter ise 1568 tarihlidir. XV. yüzyılın son çeyreğinden XVI. yüzyılın ortalarına kadar Hambat ovasındaki yerleşimler hakkında ayrıntılı bilgiler sunan her üç defterde de Hambat ovasının Hamit sancağındaki Erle kazasına bağlı olduğu görülmektedir.

Erle kazasının sınırları, iki ayrı coğrafi bölgeden oluşmaktadır. Birinci bölge, Yeşilova'dan Burdur gölü istikametindeki çizginin kuzeyinde kalan kısımdı. Bugün Erle ovası olarak bilinen Salda gölü ile Yarışlı gölü arasındaki ova Erle kazasına bağlı değildi. Burası Yavice nahiyesi olarak Karaağaç-ı Gölhisar kazasına bırakılmıştı.[1] İkinci bölge ise Salda gölünün kuzeybatı istikametindeki dağlık arazi ile Hambat ovasından oluşmaktaydı. Birçok Türkmen aşiretinin yaşam sahası olan Söğüt, Düden ve Şaryeri köylerini de içine alan bu dağlık arazinin Karaağaç-ı Gölhisar kazası ile sınırını Elmadağ'ı oluşturmaktaydı. Günümüzde bu bölge Çardak ve Bozkurt ilçelerinin sınırlarına dahildir[2].

Erle, 1478 ve 1522 yılında kaza olarak geçmesine rağmen 1568 senesinde nahiye olarak kaydedilmiştir. Bu durum, başlangıçta büyük bir idari bölge olan Erle'nin sonradan

[1] Yavice, XVI. Yüzyılın başında Karağaç-ı Gölhisar kazasına bağlanmıştı. BOA, TD, 121, s.50; *438 Muhâsebe-i Vilâyet,* 1993: 249.
[2] Çardak ve çevresinin idari tarihi için bk. Kodal, 2006: 105-116.

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, DENİZLİ
e-posta: myertas@pau.edu.tr

küçüldüğü anlamına gelmez. Aksine, Erle XVI. yüzyılın ortalarında hem nüfus hem de ekonomik olarak daha da büyümüştür. Karışıklığın sebebi, Osmanlı taşra yönetiminde kaza ile nahiyenin bütünüyle birbirinden farklı olmamasıyla ilgilidir. Çünkü aynı tarihli birçok kayıtta ve hatta aynı defter içinde bile aynı yer hem kaza hem de nahiye olarak geçmektedir. Yine de Osmanlı tarihçilerinin genel görüşüne göre, kaza ticari ve kültürel bir merkez çevresinde toparlanmış olan yerleşimlerden oluşan ve nahiyeden daha büyük bir idari ünitedir. Ancak, hiçbir merkez kasaba ve şehri olmaksızın kaza olarak belirlenmiş köy grupları da bulunmaktaydı. Hamit sancağına bağlı Karaağaç-ı Gölhisar ve Erle kazalarını bu gruba örnek göstermek mümkündür.[3]

Kaza adı olmasına rağmen söz konusu yüzyıllarda Erle[4] isimli belli bir yerleşim yeri yoktur. Günümüzde Erle, Salda ile Yarışlı gölü arasındaki mıntıkanın ve ovanın adı olarak bilinmektedir. Ancak, Erle adı incelediğimiz dönemde bugünkünden daha farklı bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. XVI. yüzyılda Erle, Salda ile Yarışlı gölü arasındaki ovanın hemen kuzeyindeki Dereköy, Beyköy, Alanköy, Akçaköy, Örencik ve Bayındır köyleri ile Akgöl'ü içine alan bölge ile Hambat yöresini içine alan coğrafyanın adıdır.

Erle kazasının, merkezi bir kasabası veya "nefs"i bulunmamaktaydı. Bununla birlikte, Osmanlı tahrirlerinde, kaza merkezinin veya merkez hüviyetindeki köyün, kaza başlığı altında ilk sırada verildiği göz önüne alındığında Erle'nin 1478'deki merkezi köyü, en büyük köy olmamasına rağmen Kaya köydür.[5]

Kaya köyü, kazanın merkezi köy olma hüviyetini XVI. yüzyılın ilk yarısında da sürdürmüştür. Ancak, 1568 yılındaki tahrirde Erle Kazası merkez köyünün değiştiği görülmektedir. TT 1089 numaralı defterde, "Kaza-ı Erle" başlığından hemen sonra Beyler köyünün kaydı yapılmıştır[6]. Bu da 16.yüzyılının ortalarından itibaren kaza merkezinin Hambat ovasına taşındığını gösterir.

Erle kazasına bağlı olan Hambat ovasında tımar rejimi uygulanmaktaydı. Her ne kadar, kaza sivil bir idari yapı olarak doğrudan merkeze bağlı olsa da, toprak tasarrufu ile bağlantılı raiyyet hukukunun varlığından dolayı daha çok mali ve askeri bir ünite görünümündedir. Bu modelde, mülkiyeti devlete ait olan toprağın tasarrufu ve yararlanma hakkı köylüye bırakılmış; toprağın şenlenmesi ve üretimin devamı hedeflenmişti. Sözleşme gereğince, köylü toprağını satamazdı. Bununla birlikte, tahıl üretimini etkilemediği ve arazinin mîri karakterini bozmadığı sürece, tımar sahibi köylünün tarımsal faaliyetine müdahale etmezdi.[7]

Eyalet ordusunun temel çekirdeği olan tımarlar mevcut köy, çiftlik ve mezra sınırları dikkate alınarak belirlenmişti. Tımarlı sipahinin yetkili olduğu bölgede esas sorumluluğu, kendine yazılan köylüleri ve onların her türlü haklarını korumak ile sefere çağrıldığında orduya katılmaktan ibaretti. Ancak, tımarlı sipahiler, köylünün tarımsal faaliyetlerine müdahale etmemekle birlikte üretim kaybına ve miri arazi rejimini ihlal edecek hiçbir gelişmeye müsaade etmezlerdi.

Hambat köylerinden Dutluca, Panbuklu, Gemiç ve Çardak 1478'de Hamit sancakbeyine ait has köylerindendi. Ancak, bu köyler 1522 tahririnde tımara dönüştürülerek sipahilere dirlik olarak verilmiştir. Beyler, Ilıcan, Beküş, Karağıl ve Söğüd köyleri ise her üç tahrirde de tımar köyü olarak görülmektedir. 1522'de Hambat köylerinin tımarı, sekiz sipahiye verilmişti. 1568 yılında ise tımarların ufalması sebebiyle Hambat'ta bulunan sipahi sayısı da artmıştır. Hambat'ın tek vakıf köyü olan Çaltu ise sonradan tımara dönüşmüştür.

[3] Bu konudaki değerlendirmeler için bk. Ertaş, 2007:27-31; Ünal, 1999: 26; Göyünç, 1969: 38, Arıkan, 1988: 36-37.

[4] Osmanlı Türkçesi'nde هلريا biçiminde yazılmasından dolayı kaza adı bazı çalışmalarda İrle ve Irle şeklinde ifade edilmiştir. (Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, İstanbul, 1928, s.588; *438 Muhâsebe-i Vilâyet, 1993*:.8 vd; Arıkan, 1988: 38 vd.). Ancak, (ا)'ten sonraki (ى) harfi Türk dilindeki i, ı vokalini verdiği gibi kapalı e (ė) 'yi de karşılamaktadır. Yöre halkının ağzında Erle olarak telaffuz edilmesi de göz önüne alındığında kaza adının Erle olduğunu kabul etmek daha doğru olur.

[5] 1478 tarihli tahrire göre Erle kazasının en büyük köyü Çavdur'un yetişkin erkek mevcudu 63, ikinci sırada Beyler köyünün 55, Kaya köyünün ise 37'dir. BOA. TT. 30, s.143-168.

[6] BOA. TT. 1089, s.66.

[7] Osmanlılarda devlet mülkiyetindeki arazilerin tasarrufu ve tımar rejiminin uygulamasını için bk. İnalcık, 2000: 145-161.

Hambat Köyleri

Hambat ovasındaki yerleşim, çok eskilere dayanmaktadır. Ovadaki höyükler, buradaki iskânın tarih öncesi dönemlere kadar gittiğini göstermektedir. Ancak, XV. yüzyıldaki iskân merkezlerinin tümü Türk dönemine aittir. XI. yüzyıldan itibaren bölgede yoğun bir Türkmen nüfusu birikmişti. Konar-göçer olan Türkmenlerin, yaylak-kışlak hareketlerini sürdürdükleri kırsal alanlardaki yerleşmeleri XIII. yüzyılda başlamış ve zamanla tarımsal faaliyetlerle birlikte daha da yoğunlaşmıştır.[8] Hambat ovası ve ovayı çevreleyen dağlardaki daimi iskân merkezlerinin oluşumu büyük oranda tamamlanmıştı. Ancak, Çardak, Düdendelüsü gibi cemaatlerin yerleşik hayata geçmesi bir sonraki yüzyılda gerçekleşmiştir.

Hambat'taki yerleşim dokusu, tarım ve hayvancılıktan önemli ölçüde etkilenmiştir. XV ve XVI. yüzyılda köylerin dağılımına dikkat edildiğinde, köylerin ekseriyetle dağ eteklerine ve dere kenarlarına kuruldukları görülmektedir. Böyle bir yayılımda birinci neden hayvancılıktır. Her ne kadar yörük cemaatleri yerleşik hayata geçseler de yaylak-kışlak hareketlerine devam etmişlerdir. Yine birçok köy, Söğüt Dağı eteklerinden kuzeye akışlı akarsu kenarlarında kurulmuştur. Ilıcan, Gemiç, Yekiç ve Çaltu köyleri ise ovada kurulmuştur.

Hambat ovası XV ve XVI. asırlarda idari bir bölge olmadığı için ova ve çevresindeki köylerin tam olarak tespitini yapmak oldukça güçtür. Tahrir defterlerinde kayıtlı Erle kazasına bağlı köylerden günümüze ulaşamayan ve yeri tespit edilemeyen köylerin, Hambat bölgesinde olma ihtimali problemin asıl kaynağıdır. Tahrirlerde aynı sipahiye verilen köylerin peş peşe yazılmaları ve bu köylerin birbirlerine yakın olma ihtimali köy mevkilerinin tespitinde bazı ipuçları verse de güvenilir değildir. Bununla birlikte, defterlerdeki köy ve mezra kayıtlarında bazı küçük bilgiler, iskân merkezinin tespitini kolaylaştırmaktadır. Mesela, 1478'de ayrı bir köy olan Karağıl'ın mezraya dönüştükten sonra Çardak'a bağlı olduğu bilgisi,[9] bu köyün Çardak yakınlarında bulunduğuna bir delildir. Öyük eş-Şehir Beyyeri Mezrası ise Panbuklu karyesine bağlıydı.[10] O halde mezra, Panbuklu köyü civarında olmalıydı. Beyler, Ilıcan, Gemiç, Tutluca, Söğüd, Çaltu ve Çardak gibi köylerin günümüzde de varlığını devam ettirmelerinden dolayı yerleri bilinmektedir. Ancak Örenlü (Ürünlü), Üreklü, Panbuklu, Kozluca gibi köylerin yeri tespit edilememiştir. Bu çalışmada, Hambat yöresinde olduğu kesinleşmiş köyler değerlendirilmeye alınmıştır.

1478'de Hambat'ın en büyük yerleşim merkezi olan Beyler köyü, aynı zamanda Erle kazasının Çavdur'dan sonra ikinci büyük köyüdür. XVI. yüzyılda Beyler, daha da büyüyerek kazanın en büyük köyü konumuna gelmiştir. 1568'de büyüklüğü Düdendelüsü ve Çardak'a kaptırsa da kazanın merkezi köy hüviyetine kavuşmuştur. Köydeki vakıflar[11] ve din görevlileri ile kadızâdeler dikkate alındığında, kazanın idari olduğu kadar kültürel merkezinin de Beyler olduğu ortaya çıkmaktadır. 1478'de köyde yalnızca 1 imam, 1 muhassıl (öğrenci) bulunurken[12], 1522'de ilim tahsil eden muhassıl sayısı 5'e, imam sayısı 3'e yükselmiştir. Ayrıca, 1 müezzin ve 1 de hatip görev yapmaktaydı.[13] 1568'de ise köyde 2 imam 1 hatibin yanı sıra 4 kadızâde ikamet etmektedir[14] ki bu da Erle kadısının Beyler'de oturduğunu akla getirmektedir. Bu bilgiler ışığında, XVI. yüzyıl ortalarında sosyal, ekonomik ve kültürel şartların belirlediği kaza merkezinin Beyler köyü olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Çardak köyü ise 1478'de hem Erle kazasının hem de Hambat'ın en küçük köylerinden birisidir. 4 hanesi olan köyde 1 muhassıl, 1 imam ve 5 sipahizâde oturmaktadır.[15] 1522 yılında hane sayısı daha da azalmış, 1'e düşmüştür. Buna mukabil sipahizâde sayısı 12'ye yükselmiştir.[16] Bu nüfus niteliği, Çardak'ın XV. ve XVI. yüzyıldaki statüsünü ortaya koymaktadır. Raiyyeti bulunmayan bir

[8] Wittek, 1986: 1-10; Gökçe, 2000:304-305.

[9] "*mezra'-ı Karaağıl nezd-i karye-i Çardak*" BOA. TT. 121, s. 153.

[10] "*mezra'-ı Öyük eş-Şehir Bey Yeri nezd-i karye-i Panbuklar*", BOA. TT. 1089, vr.78.

[11] Erle'deki en önemli vakıflar Onacık Zaviyesi, Gölcük'teki Şeyh İshak Zaviyesi vakıflarıdır. Beyler köyünde ise Muslihiddin oğlu İskender Halife'nin inşa ettirdiği cami ve medreseye ait vakıflar dikkat çekmektedir. BOA. TT. 1127, vr.16b-17b.

[12] BOA. TT. 30, s. 156.

[13] BOA. TT. 121, s. 152-153.

[14] BOA. TT. 1089, vr. 66b-67a.

[15] BOA. TT. 30, s. 168.

[16] BOA. TT. 121, s. 150.

köyde imamın, müezzinin ve sipahizâdelerin varlığı Çardak'ın stratejik konumuyla ilgilidir. Kervansaray çevresinde küçük bir yerleşim yeri olan Çardak bir derbenttir. Kütahya-Denizli istikametindeki tarihi yolun üzerinde Sarıkavak Geçidi'ni kontrol etmek, yolcuların güvenliğini sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere Selçuklular tarafından inşa edilmiş olan Çardak Kervansarayı, Osmanlı döneminde de önemli bir işleve sahipti ve askeri bir üs niteliğindeydi. Sarıkavak Geçidi'nin güvenliğini sağlamak için Osmanlı yönetimi, kervansarayın etrafını şenlendirmeyi hedeflemiş ve Çardak köyü'ne derbent statüsü vererek köylüleri birçok mali mükelleften muaf tutmuştur. İdarenin çalışmaları sonucu Çardak yörükleri köye yerleştirilmiş[17] ve Çardak yüzyılın başında yalnız bir haneye sahipken 50 yıl sonrasında Hambat'ın en kalabalık köyü haline dönüşmüştür.

XVI. yüzyılda Hambat'ın en büyük köylerinden biri de Söğüd'dür. Yüksek yerleşimi sebebiyle köyde tarımın yanı sıra hayvancılık ve arıcılık yapılmaktaydı. Gölcük de Hambat'ın önemli köylerinden birisidir. XVI. yüzyıl başlarında küçülme yaşasa da 1478-1568 tarihleri arasında kazanın orta büyüklükteki köylerinden biri olmuştur. Gölcük, tahıl üretimi, bağ ve bostanın yanı sıra diğer köylerden farklı olarak badem üretimiyle öne çıkmıştır.

Çardak'la birlikte ovanın kuzey tarafında kalan nadir köylerden olan Tutluca'da büyük köylerdendir. XVI. yüzyılda tahıl üretimi, küçükbaş hayvancılık ve arıcılıkla geçimini sağlayan köylüler küçük de olsa bağ ve bostanla uğraşmaktaydılar. Tutluca köyünün 1522 ve 1568 yılı arasında özellikle bağcılıkta büyük ilerleme sağlayarak Hambat ovasının en büyük üzüm üreticisi konumuna gelmesi dikkat çekicidir.

Ova köylerinden Ilıcan köyü ise Hambat'ın iskân merkezi olarak sürekliliğini koruyan köylerden biri olmuştur. Tahıl üretiminin yanı sıra bağ ve bostana dayalı bir ekonomiye sahip Ilıcan köyü, 1478'den 1568 yılına kadar hem nüfusu hem de üretimi açısından istikrarlı bir köy görünümündedir. 1478'de köy olan Çaltu, XVI. yüzyılın başında sakinlerinin dağılması üzerine mezra haline gelmiş, fakat 1568'de tekrar köy hüviyetine kavuşmuştur.

Bugün, Acıgöl kenarındaki Gemiş köyü 1478 tahririnde Gemiç adıyla mirliva hassı olarak kaydedilmiş 40 hanesiyle, Beyler'den sonra Hambat'ın ikinci büyük köyüdür.[18] Ancak, sonraki 1522 ve 1568 tarihli tahrirlerde doğrudan Gemiç köyüne rastlanılmamaktadır. 1568 tarihli TT. 1089 nolu defterdeki "karye-i Yekiç nâm-ı diğer Gemiç" kaydı,[19] bu tarihte Gemiç köyünün diğer bir adının Yekiç olduğunu gösteriyor. Fakat, 1478'de Gemiç'in yanı sıra Yekiç adlı başka bir köyün varlığı üsteki bilgiyle çelişmektedir. Bu bilgiler ışığında, ya 1478'de birbirine yakın iki ayrı köy olan Yekiç ve Gemiç köylerinin, 1522'de Gemiç köyünün boşalması üzerine Yekiç adıyla birleşmiş olduğu ya da aynı köy olmasına rağmen tımara verilirken hisselere ayrılarak iki veya daha fazla dirlik sahibine verilmiş ve bu sebeple iki ayrı köy ismiyle kaydedilmiş olduğu varsayılabilir. Ancak bu bildiride Gemiç ve Yekiç köyleri defterdeki kayıtlara bağlı kalınarak 1478 tarihinde iki ayrı köy olarak kabul edilmiştir.

1478 tahririnde köy olarak deftere kaydedilen Panbuklu (Panbuklar), Beküş ve Karaağıl köyleri günümüze kadar varlığını sürdürememiştir. Ancak, bugün Panbuklu adında bir köy olmamasına rağmen, bu köyün ismi mevki ve dere adı olarak günümüze kadar yaşamıştır. Dolayısıyla, köyün yerini tespit etmek de kolaylaşmaktadır. Söğüd'den İnceler ile İnceler Tekkesi köylerinin arasından ovaya doğru inen Pamuklu deresi ve İnceler yakınındaki Pamuklu Havuzu ve mevkii, köyün yerini de ortaya koymaktadır. XV. yüzyıldan itibaren sürekli büyüme gösteren ve XVI. yüzyıl ortalarında Gölcük ve Söğüt kadar büyük bir köy olan Panbuklu'nun bu tarihten sonra ortadan kalkması oldukça zor görünmektedir. Büyük ihtimalle, bu köy isim değiştirerek İnceler'e dönüşmüş olabilir. İnceler adının ne zamandan beri kullanıldığı ve niçin bu adın konulduğu bilindiği taktirde problem de çözülebilecektir. Panbuklu köyünün hemen yanı başında kurulan varlıklı bir beyin İnceler adıyla anılan çiftliğinin zamanla büyüyerek köyün esas merkezi haline dönüşmesi sonucu,

[17] Çardak yörükleri yerleşik hayata geçmeden önce derbentçilikle görevlendirilmişlerdi. XVI. Yüzyılın ilk yarısında ise yörükler bütünüyle Çardak'a yerleşmişlerdir. BOA. TT. 121, s.160; 438 *Muhâsebe-i Vilâyet:* 262; Arıkan, 1988: 92.

[18] "hass-ı mirlivâ, karye-i Gemiç", BOA. TT. 30, s.168.

[19] BOA. TT. 1089, vr. 69b.

Panbuklu köyünün de zamanla İnceler olarak anılmasına yol açmış olması muhtemeldir.

Beküş köyü ise 1478'de köy iken[20] sonradan sakini kalmadığı için mezraya dönmüştür. Mezraya dönüştükten sonra arazisinin, Beyler köyü ve yörükler tarafından ekilmeye devam etmesi[21] bu köyün de Beyler'in yakınında olduğuna işarettir. Sonradan mezraya dönüşerek ortadan kaybolan bir köy de Karaağıl köyüdür. Karaağıl mezra olarak Çardak'a bağlı olduğuna göre bu köy de Çardak yakınlarında olmalıdır.

Köy yerleşimleri dışında, Hambat birçok mezra ve yaylak gibi geçici iskân yerleri bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlileri önceleri köy olup sonradan mezraya dönüşen Beküş ve Karaağıl gibi yerlerdir. Ayrıca, Ilıcan'a bağlı Okçılar ve Panbuklu'ya bağlı Öyük eş-Şehir Beyyeri adlı mezralar bulunmaktaydı. Öyük adıyla bilinen bu mezra, XVI. yüzyılda yörükler ve dervişler tarafından ekilmekteydi.[22] Dervişlerin bu mevkide ziraat yapmaları zamanla buranın bir tekke hüviyetine kavuşmasına yol açmış olmalıdır. Derviş ve tekke kelimeleri bugünkü İncelertekkesi adlı köyü çağrıştırmaktadır ve bu köyün, XVI. yüzyıldaki Öyük eş-Şehir Beyyeri adlı mezra olma ihtimalini akla getirmektedir. Yine, Tekkeköy'ün İnceler'e bağlı, Öyük'ün de Pambuklar köyüne tabi bir mezra olması ve köyler arasındaki ilişkilerin benzerliği Öyük mezrasının gelişerek Tekkeköy'e dönüştüğüne dair tezi güçlendirmektedir.

Günümüzde Hambat ovasında bulunan Cumalı, Çambaşı, Yenibağlar, Başçeşme ve Sözköy köylerine dair XV. ve XVI. yüzyılda herhangi bir kayda rastlanmadı. Bu köyler, sonraki dönemlerde ortaya çıkmış olmalıdır.

Hambat sahasında 1478 tahririnde 12 köy bulunurken, 1522 yılında 4 köy, ahalisi kalmadığı için mezraya dönüşmüş ve köy sayısı 8'e düşmüştür. 1522 yılında mezra olan Çaltu, 1568'de tekrar köy olunca daimi iskân sayısı 9'a yükselmiştir.

Hambat Yöresi'nin Nüfusu

Nüfus, sınırları belli bir alanda, belirli bir tarihte yaşayan insan sayısı demektir. Bir bölgedeki sosyal ve ekonomik gelişmenin takip edilebilmesi, o yörenin nüfus özelliklerinin bilinmesi ile mümkündür. Nüfusun dağılışı, gelişimi, hareketliliği, dini ve etnik özellikleri bir bölgedeki toplumsal yapıyı ortaya koymamızı sağlar.[23]

XVI. yüzyılda Hambat ovası ve çevresindeki nüfusun özellikleri hakkında bilgi alabileceğimiz yegâne kaynak ise tapu tahrir defterleridir. Ancak bu defterler günümüzdeki nüfus sayımlarına benzemez ve birçok açıdan eksiktir. Bu defterler, vergi mükelleflerinin yanı sıra vergiden muaf olan imam, hatip, müezzin, zaviyedâr, şeyh gibi din görevlilerini; devlet memurlarını, askerleri ve çalışamayacak durumda olan sağır, topal ve ihtiyarlar gibi bütün erkeklerin mevcudunu vermektedir. Bu sebeple, en azından yetişkin erkek sayısı için güvenilir bir nüfus istatistiği sunmaktadır. Ancak, askerler, kadınlar ve çocukların sayısını ihtiva etmediği için bölgenin toplu nüfusunu belirleyebilmek güçtür. Tahrir defterlerinde, erkek sayısı için "nefer", muaf zümrelerin dışındaki evli erkekler için ise "hane" deyimi kullanılmıştır.[24]

Nüfus istatistikleri için eksik olsa da tahrir defterleri araştırmacılar için vazgeçilemeyen en değerli kaynak durumundadır. Defterdeki verilerden yola çıkan araştırmacılar bir yerleşim merkezinin toplam nüfusunu tespit etmek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Barkan'ın kullandığı bir hanenin 5 kişiden oluştuğu varsayımı genel kabul görmüştür. Bununla birlikte, hane için 7, 6, 4.5 ve 3.5 gibi farklı katsayılar da kullanıldığı gibi hiçbir katsayı kullanmadan doğrudan vergi nüfusu da esas alınmıştır[25] Kabul edilen katsayılar ve kullanılan yöntemlerin tümü toplam nüfus hakkında tahmini bir sayı ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, Hambat ovası ve çevresindeki toplam nüfus ve nüfus özellikleri değerlendirilmiştir. Toplam nüfusu bulmak için genel kabul gördüğü gibi hane sayısı 5 katsayısı ile çarpılmıştır. Bunun yanı sıra yarısının evli olduğu düşüncesiyle muaf sayısının yarısı da 5 ile çarpılmış ve çıkan sonuca mücerred (bekâr erkek) sayısı eklenmiştir.

[20] BOA. TT. 30, s.157.

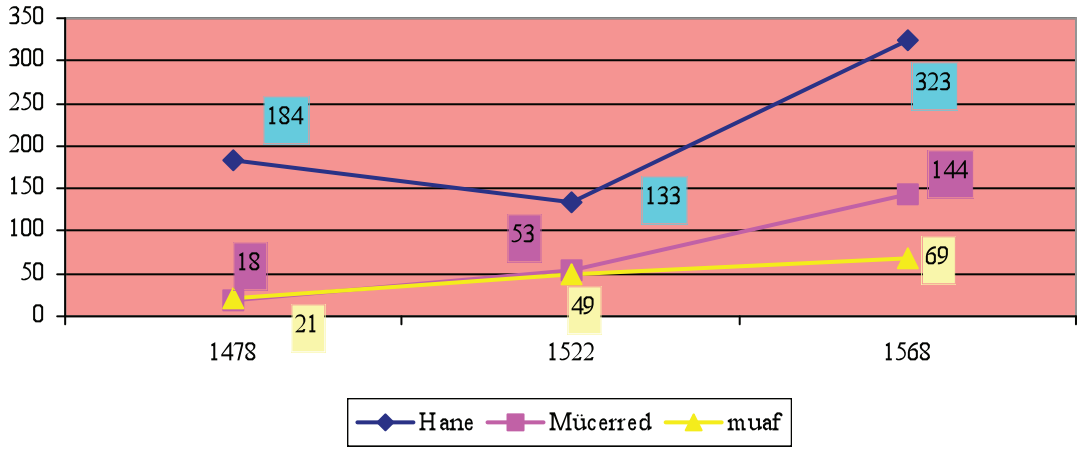
[21] "*mezra'-ı Beküş tabi'-i karye-i m. (mezbur) karye-i Beyler ve yörükler eker*", BOA. TT. 121, s.152.

[22] "*yörükân ve dervîş-i kızıl zirâ'at eder*", BOA. TT. 121, s.153.

[23] Nüfus özellikleri ile ilgili değerlendirmeler için bk. Gümüşçü**,** 2001: 144-145.

[24] Hane deyimi hakkında bk. Göyünç, 1979: 331-348.

[25] Ünal, 1999: 71. Hane katsayılarının kullanımı için bk. Gümüşçü, 2001: 147-149.

Grafik 1: 1478-1568 yılları arasında Hambat'taki Hane, Mücerred ve Muaf sayısının Değişimini Gösterir Grafik.

Tablo 1: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Hambat Yöresindeki Çift, Nim Çift ve Bennak Topraklarının Yüzdelik Durumu

	1478 %	1522 %	1568 %
Çift	13	2	12
Nim çift	52,5	80	38
Bennak	34,5	18	50

1478, 1522 ve 1568 tarihli tahrir defterlerinin verileri, bize Hambat köylerindeki nüfus değişimini takip etme imkânı vermektedir. 1478 yılında Hambat köylerinde 223 nefer bulunmaktaydı. Bunlardan 184'ü hane, 18'i mücerred, 21'i muaf kişilerden oluşmaktaydı. Tahmini toplam nüfus ise 1003 kişidir. 1522 yılına gelindiğinde önemli bir düşüş dikkati çekmektedir. 1522 sayımında nefer sayısı 12 kişilik bir artışla 235'e çıkmıştır. Mücerred sayısı 53'e ve muaf sayısı da 49'a yükselmiş olmasına rağmen bir önceki sayıma göre 51 hane azalmıştır. Hambat'taki aile sayısı % 27 oranında azalmış olması toplam nüfusu doğrudan etkilemiştir. 1478'den 1522 yılına gelindiğinde, tahmini nüfus 867'ye gerilemiş ve 136 kişi azalmıştır. Bu da toplam nüfusun % 13.2 düşmesi demektir. Toplam tahmini nüfustaki azalma ile hane sayısındaki azalmanın birbirine paralel olması gerekirken yukarıdaki bilgilere göre dikkat çekici bir fark görülmektedir. Bunun en büyük sebebi, haneyi oluşturan vergi mükellefi köylü ailelerin yerlerini terk ederken, Hambat Yöresinde çoğunluğu sipahizâde olan muaf sınıfı ile bekâr sayısının artmasıdır.

Tablo II: XV. ve XVI. Yüzyılda Hambat Bölgesindeki Köylerin Toplam Tahmini Nüfusu[26]

Tarih	Nefer (Erkek)	Hane (Evli Erkek)	Mücerred (Bekar)	Muaf Kişiler	Tahmini Nüfus
1478	223	184	18	21	1003
1522	235	133	53	49	867
1568	536	323	144	69	1968

[26] Bu tabloda henüz yerleşik hayata geçmemiş Çardak yörüklerinin nüfusu dâhil değildir.

Tablo 3: Hambat Yöresinin XV. –XVI. Yüzyıllarda Tahmini Nüfus Artışı

KÖYLER	1478	1522	41 Yıllık Artış %	1568	46 Yıllık Artış%	87 Yıllık Artış
Beyler	243	331	*36*	554	*67*	*128*
Çardak	38	42	*10,5*	604	*1338*	*1490*
Yekiç	52	89	*71*	85	*-3*	*63*
Gölcük	92	80	*-13*	173	*116*	*88*
Söğüt	139	145	*4*	156	*7,5*	*12*
Ilıcan	82	103	*25*	112	*9*	*36*
Panbuklu	35	22	*-37*	119	*440*	*240*
Gemiç	206	--	--	--	--	--
Çaltu	41	mezra	--	54	--	*32*
Beküş	36	mezra	--	mezra	--	--
Kara Ağıl	30	mezra	--	mezra	--	--
Yörükan-ı Çardak	100	301	--	--	--	--
Tutluca	--	61	--	99	*62*	--
Toplam	1094	1174	*7*	1955	*66*	*78*

Her iki sayımdaki köylerin nüfus değişimine bakıldığında, bu azalmanın genel olmadığı ve nüfus hareketliliğinin her köyde farklı yaşandığı görülmektedir. Mesela, Panbuklu ve Gölcük'te önemli ölçüde azalma dikkat çekerken Beyler, Yekiç ve Ilıcan'da ise artış söz konusudur. Gemiç köyü ise ortadan kalkmış görünüyor. 1478 ile 1522 yılları arasında 44 yıllık süre zarfındaki bu azalma köy sayısına da yansımıştır. Yukarıda belirtildiği gibi köy sayısı 12 iken 8'e düşmüştür. Çaltu, Beküş ve Karağıl köyleri mezraya dönüşürken, Gemiç köyü tamamen yok olmuştur.

Hambat köylerindeki bu nüfus azalması doğum ve ölüm oranları ile alakalı değildir. Yapılan araştırmalarda, XV. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğunu'da içine alan Akdeniz coğrafyasında büyük bir nüfus artışı olduğu tespit edilmiş olmasına[27] rağmen Hambat köylerindeki nüfus azalması dikkat çekicidir. Ancak bu düşüş, yalnız Hambat'la sınırlı değildir. Hambat'ın bağlı olduğu Erle Kazası başta olmak üzere Hamit sancağına bağlı birçok kazada da dikkat çekici bir nüfus kaybı söz konusudur. Mesela, Erle kazasının 467 olan hane sayısı % 20'lik bir azalma ile 372'ye düşmüştür. Yine, Gölhisar'da % 18, Keçiborlu'da % 11,5 ve Gönen'de % 11,7 oranında hane sayısı azalmıştır. Bununla birlikte, Burdur, Uluborlu ve Isparta kazalarının olağan nüfus artışı devam etmiştir. Yukarıdaki bilgiler ışığında, Hambat köylerindeki yaklaşık % 27'lik nüfus kaybı oldukça yüksek görünmektedir. Erle kazasında hane sayısındaki düşüşün % 20'ye çıkmasında Hambat köylerindeki boşalma etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ve Akdeniz devletlerinde nüfus[28] artış eğiliminde olmasına rağmen Hambat köylerinde ve çevredeki nüfus kaybı normal değildir. Nüfusun azalmasında köylerin boşalması temel faktör olduğu yukarıda belirtildi. Ancak köylülerin yerlerini terk etmelerinin önemli sebepleri olmalıdır. İnsanların oturdukları evlerini, sürdükleri tarlalarını bırakıp başka yere gitmelerinde pek çok sebep olabilir. Ancak, bu sebeplerin en önemlisi herhalde sosyal huzursuzluklardır. 1478 tahririnde 40 hanesiyle Beyler'den sonra ikinci büyük köy olan Gemiç köyü 1522 tahririnde yer almamıştır. Bu tarihte Gemiç köyü tamamen ortadan kalkmış olmalıdır. Ancak köye dair hiçbir kayıt olmadığı için köyün ortadan kalkma sebebini de öğrenemiyoruz. Yine, 1522 tarihli defterdeki Çaltu ile ilgili kayıtta, Çaltu'nun daha önceden köy olduğunu ancak sakinlerinin dağıldığı belirtilmiştir.[29] Beküş ve Karaağıl'ın mezraya dönüşmesinin sebebi de belli değildir.

[27] Fernand Braudel'in öncülük ettiği nüfus çalışmalarında XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyıl boyunca nüfusun her yerde arttığı görülmüştür. Braudel, 1989: 270-280; Ünal, 1989: 56-75; Kütükoğlu, 2002: 23-41; Arıkan, 1988: 74-75.

[28] Bu dönemde, Osmanlı ülkesi ve Avrupa'daki nüfus artış oranları için bk. Arslan, 2001: 94-122.

[29] "*köhnede karye olub reayası perakende olmağın*" BOA. TT. 121, s. 153.

XV. yüzyıl sonunda veya XVI. yüzyılın hemen başında özellikle Hamit sancağında büyük sosyal huzursuzluklar yaşanmıştır. Toplumsal krize dönüşen ve çok sayıda köyün boşalmasına yol açan asıl sebep ise önemli bir kısmının konar-göçer şeklindeki geleneksel hayatlarını devam eden Hamit Türkmenlerinin Sünni itikattan ziyade heterodoks inanç taşımalarıdır. XV. yüzyılın ortalarından beri Hamit sancağında, Osmanlı'nın en büyük siyasi rakibi olan Safevi ailesinin yani Erdebil Tarikatı'nın büyük bir nüfuzu vardı. Safevi Devleti kurulduktan sonra, Anadolu'da yaşayan bağlılarını etkilemek ve Osmanlı aleyhinde propaganda faaliyetlerini yürütmek için yoğun bir faaliyete girişmiştir. İran'dan gönderilen halifeler birer casus gibi bölgedeki halkı Osmanlı'ya karşı kışkırtırken Safevi hanedanına bağlığını pekiştirmiştir. II. Bayezid'in olayların farkına vardıktan sonra önlem alması da bu gelişmeleri önleyememiştir. Öyle ki, Hamit ve Teke bölgesindeki Türkmenler Şah İsmail için asker kaydedilmekte ve vergi mukabilinde maddi destek göndermekteydiler.

Osmanlı yönetimi, tehlikenin büyümesi üzerine *Kızılbaş* Türkmenleri veya Şah İsmail'in müridleri için Mora'ya sürgün kararı çıkartmıştır. Ancak, Şah İsmail'in halifeleri, Türkmenler arasında büyük bir ordu toplayarak, Osmanlı ordusuna karşı mücadeleye başlamışlardı. 1511 yılındaki Şahkulu İsyanı ise bölgede daha büyük bir yıkıma yol açmıştır. Kendisinin mehdi olduğunu ve memleketin kendisine ait olduğu iddiasıyla büyük bir isyan başlatan Şahkulu, Hamit sancağında Gölhisar ve Burdur kazasını basmış ve çok sayıda reayayı esir almıştı.[30]

Güçlükle bastırılan ayaklanma sonucunda, çok sayıda *Kızılbaş*, köylerini bırakarak İran'a göçmüştür. Bölgede hem siyasi hâkimiyetini hem de sükuneti sağlamak isteyen Osmanlı yönetimi, çok sayıda *Kızılbaşı* ülkenin başka bir yerine sürgün etmiştir.[31]

Bu ayaklanma Erle kazasını da oldukça fazla etkilemiştir. Erle'nin *Kızılbaş* olan birçok köylünün yerlerini terk ettiğine dair tahrir defterlerinde kayıt düşülmüştür. Mesela, Kozluca köyü için, "*köhne defterde karye olub reayası surhser (Kızılbaş) olmağın mezra kaydolundu*"[32] ifadesi yer almıştır. Hambat köylerinden XVI. yüzyıl başlarında mezraya dönüşen Çaltu, Beküş ve Karaağıl ile Gemiç köylerinin sakinlerinin niçin dağıldıklarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Hambat köylerindeki bu nüfus azalmasının, Şahkulu ayaklanmasıyla birlikte ortaya çıkan sosyal ve ekonomik bunalımla yakından alakalı olduğu kesindir[33].

Hambat köylerinin nüfusu, yüzyıl başındaki küçülmeye rağmen 1522 yılından sonra büyük bir artış göstermiştir. 1522'de 235 olan nefer sayısı, 1568'de 536'ya; 133 olan hane sayısı ise 1568'de 323'e yükselmiştir. Aynı şekilde mücerred ve muaf sayısında da büyük bir artış söz konusudur. 1522'de 53 olan mücerred kaydı 144'e, 46 olan muaf sayısı da 69'a yükselmiştir. 867 olan 1522 yılının tahmini nüfusu ise 1568'de yani 46 yıl sonra 1968 olmuştur. Bu hesaplamalara göre Hambat bölgesindeki nüfusun yarım yüzyıllık bir periyodda % 126 oranında bir artış yakaladığı görülmektedir. Bu artış, Osmanlı ülkesindeki nüfus artış oranlarına paralel gibi görünse de biraz yüksektir ve Hambat'taki gerçek nüfus eğilimini göstermez.[34] Çünkü 1522'de yerleşik olmayan ve toplam tahmini nüfus içinde değerlendirmediğimiz Çardak yörüklerinin 1568'de yerleşik hayata geçmeleri nüfus değerlerini de önemli ölçüde etkilemiştir.

1522'de 39 hane, 37 mücerred ve 25 muaf olmak üzere toplam 101 nefere sahip olan Çardak yörüklerinin tahmini nüfusu 310 kişidir. Bu nüfusun Beyler köyündeki gibi % 67'lik bir artış gösterdiğini kabul edersek Çardak yörüklerinin sayısı yaklaşık 200 kişilik bir artışla aşağı yukarı 500 kişiye ulaşmaktadır. Bu hesaplama gerçeğe yakındır. Çünkü 1522'de tahminen 42 kişinin oturduğu Çardak'ın nüfusu yörüklerin buraya yerleşmesi üzerine 562'kişi artarak 1568'de 604'e yükselmiştir. Eğer, 1568 yılına ait tahmini toplam nüfus değerlerinden 500 kişiyi çıkartılırsa, Hambat kırsalındaki yerleşik nüfusun XVI. yüzyıl ortalarındaki gerçek artış oranına ulaşılabilir.

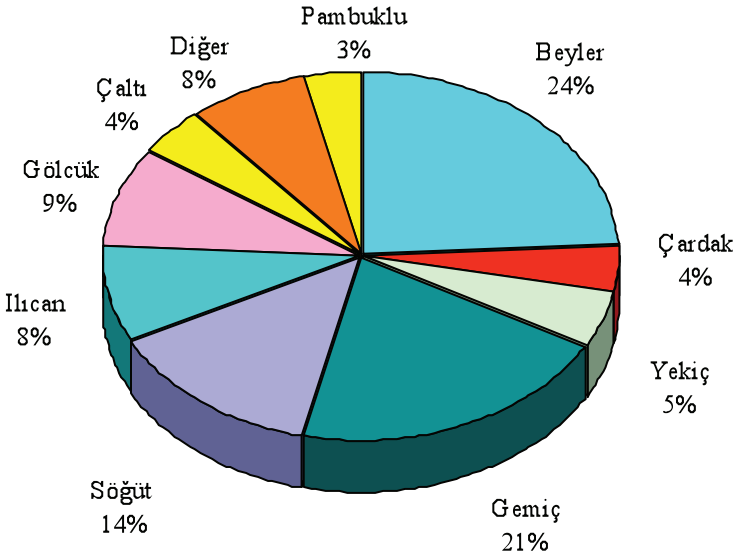
[30] Öz, 1997: 125-130; Celalzâde, 1990: 298-299.

[31] Solakzade, 1989: 428-429; Arıkan, 1988: 20-22; Hinz, 1948.

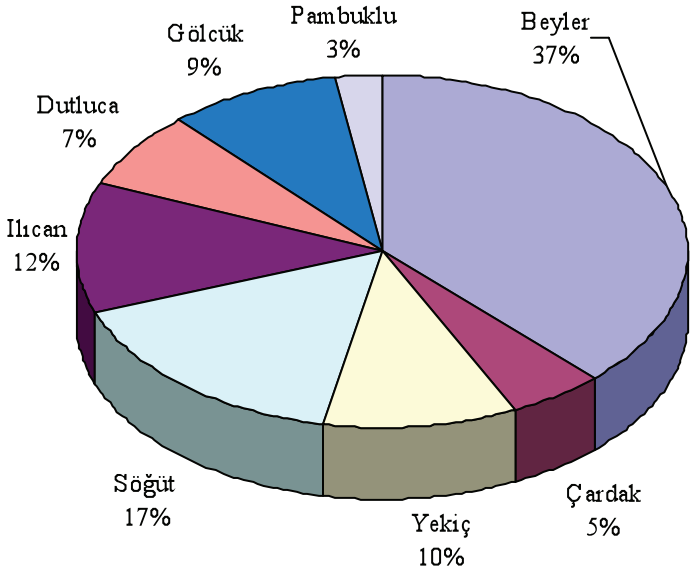
[32] BOA. TT. 121, s. 153.

[33] Safevi Devleti'yle ilişkileri dolayısıyla Hamit ve Teke sancaklarından yapılan sürgünler ve Şah Kulu ayaklanması sebebiyle vuku bulan göçler hakkında bk. Karaca (2002), Karaca (2005) ve Ertaş (2007).

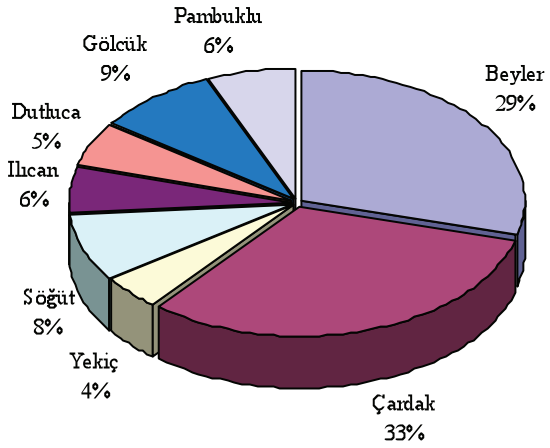
[34] 1521-1573 yılları arasında Geyve kazasında % 79; Beypazarı kazasında % 85; Taraklı kazasında % 93; Bursa kazasında % 104 artış söz konusudur. Kütükoğlu, 2002: 24. Anadolu'daki diğer kazaların XVI. yüzyıldaki nüfus artış değerleri için bk. Gümüşçü, 2001: 151.

Grafik 2: 1478 Yılı Nüfusunun Köylere Dağılımı

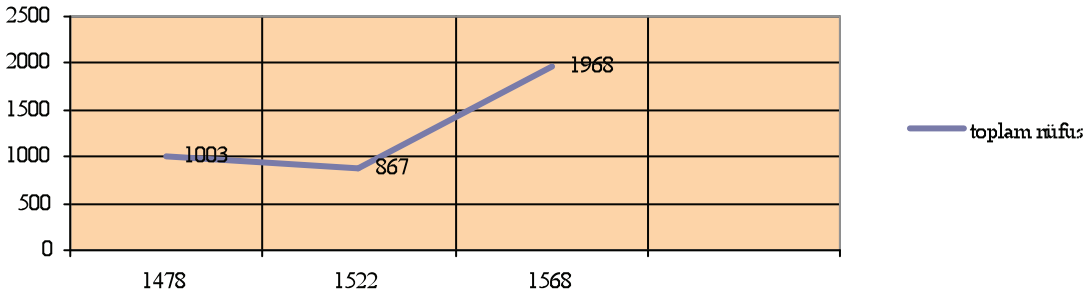

Grafik 3: 1522 Yılı Nüfusunun Köylere Dağılımı

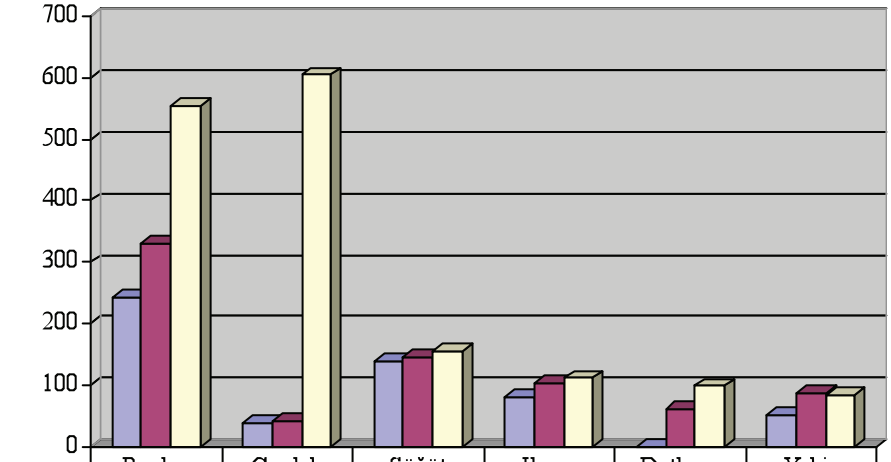
Grafik 4: 1568 Yılı Nüfusunun Köylere Dağılımı

1968 kişiden 500'ü yörüklerin karşılığı olarak hesap dışı tutulduğunda 1568'de toplam tahmini nüfus 1468 eder. Bu hesaba göre Hambat köylerinin 1522-1568 yılları arasındaki 46 yıllık dönemdeki nüfus artışı ortalama % 69-70'dir. Eğer Çardak yörüklerinin 1522'deki 301 kişilik mevcudu toplam nüfusa eklenirse 1522'deki toplam tahmini nüfus 1168 edecektir. Bu değer üzerinden nüfus değişimi hesaplandığında ise nüfus artış oranı % 92 olacaktır. Bu artış da çevre kazalardaki artış oranıyla paraleldir. Bu konuda, Hamit sancağına ait diğer kazalarına ait nüfus değişimine bakmak faydalı olacaktır. 1522 ile 1568 tarihleri arasında yani 46 yıllık bir dönemde Karaağaç-ı Gölhisar kazası % 82, Uluborlu % 82, Keçiborlu % 62, Burdur % 60 ve Gölhisar % 56 oranında nüfus artışına sahne olmuştur. Bu bilgiler çerçevesinde, Hambat bölgesindeki % 70 ile 90 arasındaki nüfus artışının normal olduğu söylenebilir.

Grafik 5: Hambat Köylerinin Toplam Tahmini Nüfus Seyri

Köyler bazında nüfus değişimine bakıldığında Beyler köyü tahmini nüfusu % 67'lik bir artışla 331'den 554'e yükselmiştir. Çardak köyü ise XVI. yüzyılda en hızlı büyüme kaydeden köydür. Çardak yörüklerinin yerleşmesi üzerine köyün, 42 olan nüfusu % 1338'lik bir artışla 604'e yükselmiştir. Panbuklu köyü de çok büyük bir büyüme göstermiş % 440'lık bir artışla 1522'de 22 olan nüfusu 1568'de 119 olmuştur. Gölcük köyünün nüfus artışı ise % 116 ile Hambat'ın genel nüfus artışının üzerinde seyretmiştir. Söğüt, Ilıcan ve Yekiç ise bu sürede nüfuslarını kaybetmişlerdir.

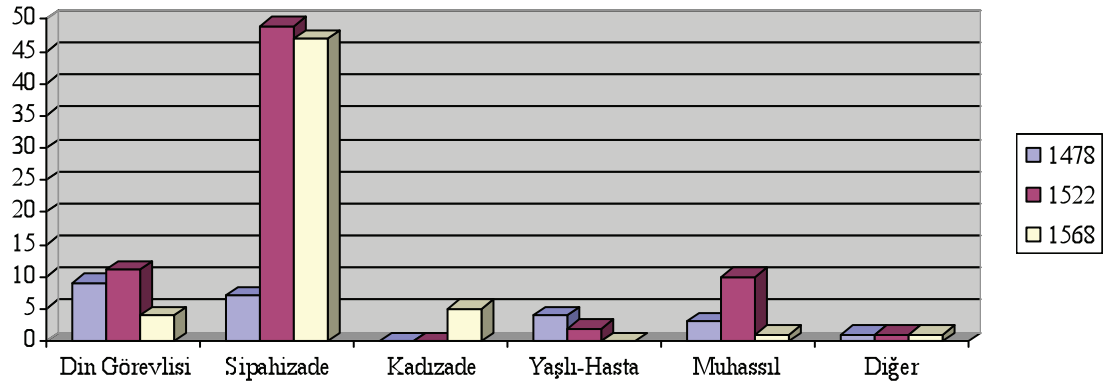
	Beyler	Çardak	Söğüt	Ilıcan	Dutluca	Yekiç
1478	243	38	139	82	0	52
1522	331	42	145	103	61	89
1568	554	604	156	112	99	85

Grafik 6: Köylerin XV.-XVI. Yüzyıl Nüfusu

Hambat'ta gerek dini gerek askeri görevleri dolayısıyla vergiden muaf olan önemli sayılabilecek oranda bir nüfus vardır. 1478'de 24 nefer olan muaf zümre toplam neferin yaklaşık % 10'una tekabül etmektedir. 1522'de ise muaf sınıfın sayısı daha da artmış ve toplam nefer sayısının yaklaşık % 25'ine ulaşmıştır. 1568'de ise bu oran % 14'e inmiştir. Muaf zümrenin en önemli grubu sipahizâdelerdir. XV. yüzyıl sonunda 7 kişi olan sipahizâdelerin sayısı, XVI. yüzyılda 50 kişiye çıkmıştır. Muaflar içinde, dördü Beyler'de ikamet eden kazanın idari ve adli amiri olan kadının çocukları bulunmaktaydı. Dini görevli olarak imam, hatip ve müezzin mesleğini icra edenler de her türlü vergiden muaftılar. Bunların dışında defterlerde kaydedilmiş önemsiz sayıda kör, yatalak hasta ve ihtiyar gibi üretime katılamayacak derecede güçsüz kişiler ile medresede ilim tahsil ettiği için kendisinden vergi alınmayan, 1478'de 3, 1522'de ise 10 muhassıl (öğrenci) bulunmaktaydı.

Tablo 4: Hambat Yöresindeki Muaf Zümre

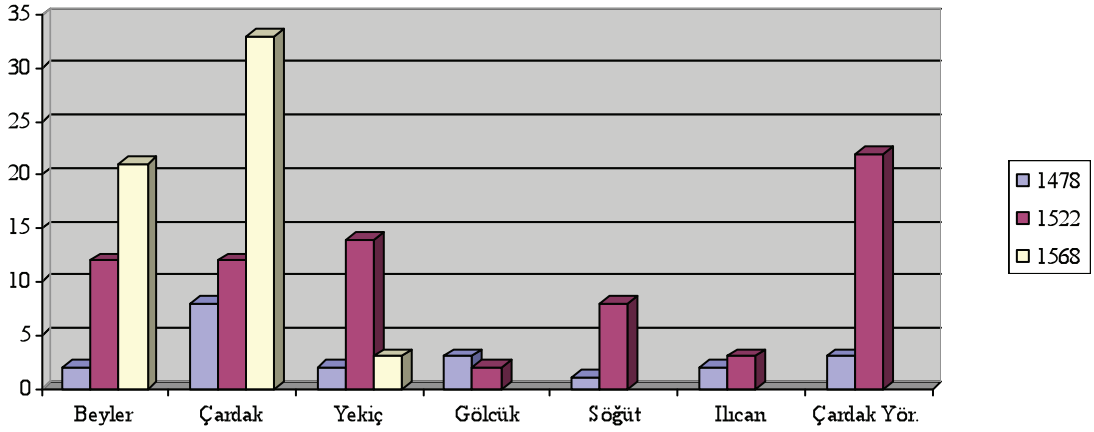
Muaf Zümreler	1478	1522	1568
alil	1	1	
Ama	1		
Hatib		2	1
İmam	8	7	3
Kethüda	1	--	--
Muhassıl	3	10	1
Pîr-i fâni	2	1	--
Ser-piyade	--	1	--
Sipâhi-zâde	6	49	47
sipahi mütekaid	1	--	--
Zâviyedar	1	2	--
Kadızâde	--	--	5
TOPLAM	24	73	57

Grafik 7: Hambat Yöresindeki Muaf Zümrelerin 1478-1568 Yılları Arasındaki Dağılımı

Tablo 5: Muaf Zümrenin Köylere Dağılımı

My	1478	1522	1568
Beyler	2	12	21
Çardak	8	12	33
Yekiç	2	14	3
Gemiç	1	--	--
Gölcük	3	2	--
Çaltu	2	--	--
Söğüt	1	8	--
Ilıcan	2	3	--
Yörükan-ı Çardak	3	22	--
TOPLAM	24	73	57

Grafik 8: Hambat Yöresindeki Muaf Zümrenin Köylere Dağılımı

Hambat ve çevresinde yerleşik konar-göçer şeklinde yaşayan yörüklerden en önemlisi Çardak yörükleridir. Çardak yörüklerinin nüfus bilgileri, yukarıda değerlendirilmişti. Bununla birlikte, Hambat'taki birçok mezra ve çiftlikte yörüklerin tarımla uğraştıklarına dair kayıtlar vardır. Hangi yörükler olduğu belirtilmese de, bu kayıtlar bölgedeki zirai faaliyetlere yönelen yörüklerin yerleşik hayata geçiş sürecini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Hambat'taki nüfusa bakıldığında reayanın tümünün Müslüman olduğu görülüyor. Hiçbir defter ve kayıtta gayrimüslim yaşadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

SONUÇ

XV. ve XVI. yüzyılda Hamit sancağına bağlı Erle nahiyesi iki ayrı coğrafi bölgeden oluşturulmuştur. Bunlardan ilki Yeşilova'dan Burdur gölü istikametindeki çizginin kuzeyinde kalan kısım ikincisi ise Salda gölünün kuzeybatı tarafındaki dağlık arazi ile Hambat ovasıdır. Bu durum Hambat yöresinin başlı başına özgün bir yerleşme ve nüfus alanı olarak değerlendirilme imkanı vermektedir.

Hayvancılığın temel iktisadi faaliyet olması hasebiyle köylerinin büyük kısmı dağ eteklerinde kurulmuş olan Hambat'ta tespit edilebilen ova köylerinin sayısı birkaç taneyle sınırlıdır. Hambat'ın nüfus verileri incelendiğinde şehir niteliğine sahip büyük bir yerleşimin mevcut olmadığı görülmektedir. Buna karşın Beyler, Söğüd, Çardak, Ilıcan köyleri hem nüfus hem de iktisadi faaliyetler açısından XVI. yüzyılda öne çıkan, kazanın büyük köylerdir.

1478 ile 1568 tarihleri arasında Hambat'taki nüfus değişimi incelendiğinde yörenin toplam nüfusu ile köy nüfuslarının birbirine paralel

olmadığı anlaşılmaktadır. 1478'deki kazanın toplam nüfusu 1522 yılına gelindiğinde, -Çardak yörükleri nüfusa dahil edilmediğinde- % 13 azalma göstermiştir. Halbuki aynı dönemde büyük köylerden Beyler, Ilıcan, Yekiç, Çardak ve Söğüt'te dikkat çeken artışlar söz konusudur. Bu durum XVI. yüzyılın hemen başındaki Kızılbaş isyanları ve bu isyanlar sebebiyle ortaya çıkan sosyal krizlerle yakından alakalıdır. İsyanlara karışan ve Safevi Devleti'ne bağlılıklarını izhar eden köylülerin göç etmeleri ya da devlet tarafından Rumeli'ye göçürülmeleri bazı köylerin ortadan kalkmasına veya nüfuslarını önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır. XVI. yüzyılda ise nüfus hem yöre genelinde hem de köy bazında yüksek bir artış göstermiştir. Nüfusa ilişkin verilerden, tamamı Müslüman olan Hambat halkının büyük bir kısmının çift çubuk sahibi, vergi mükellefi reaya olduğu anlaşılmaktadır. Sipahizâdeler ve dini görevliler ile öğrencilerden oluşan muaf zümrenin toplam nüfus içindeki payı da küçümsenmeyecek miktardadır. Konargöçer olarak ise yalnızca yörükan-ı Çardak'ın ismi geçmektedir.

Tablo 6: 1478 Hambat Köylerindeki Neferlerin Dağılımı

	Nefer (Erkek Sayısı)	Evli (Hane)	Bekar	Muaf	Toplam
Beyler	55	46	7	2	243
Çardak	12	4	--	6	38
Yekiç	12	9	1	2	52
Gemiç	46	40	5	1	206
Gölcük	19	16	---	3	92
Çaltu	9	7	--	2	41
Söğüt	31	27	3	1	139
Pambuklu	7	7	---	--	35
Beküş	8	7	1	--	36
Kara Ağıl	6	6	--	--	30
Ilıcan	18	15	1	2	82
Yörükan-ı Çardak	36			3	100
Dutluca	--	---	----	--	--
				TOPLAM	1094

Tablo 7: 1478 Hambat Köylerindeki Neferlerin Dağılımı

	Nefer (Erkek Sayısı)	Evli (Hane)	Bekar	Muaf	Toplam
Beyler	87	55	20	12	331
Çardak	13	1	--	12	42
Yekiç	26	9	3	13	89
Gemiç	--	---	--	--	--
Gölcük	24	13	9	2	80
Çaltu	Mezraya dönüşmüş		--	--	--
Söğüt	37	23	6	8	145
Pambuklu	6	4	2	--	22
Beküş	Mezraya dönüşmüş		--	--	--
Kara Ağıl	Mezraya dönüşmüş		--	--	--
Ilıcan	27	17	7	3	103
Yörükan-ı Çardak	35	39	37	22	298
Dutluca	17	11	6	--	61
				TOPLAM	1171

Tablo 8: 1568 Hambat Köylerindeki Neferlerin Dağılımı

	Nefer (Erkek Sayısı)	Evli (Hane)	Bekar	Muaf	Toplam
Beyler	154	89	44	21	554
Çardak	168	92	43	33	604
Yekiç	23	16	4	3	85
Gemiç	--				
Gölcük	45	32	13	--	173
Çaltu	14	10	4	--	54
Söğüt	44	28	16	--	156
Pambuklu	37	16	9	12	119
Beküş	Mezraya dönüşmüş				
Kara Ağıl	Mezraya dönüşmüş				
Ilıcan	28	21	7	--	112
Yörükan-ı Çardak	--	--	--	--	--
Dutluca	23	19	4	--	99
				TOPLAM	1956

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Tapu Tahrir Defterleri (BOA. TT.)** nr: 121, 30, 1089, 1127.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Kütahya, Kara-Hisâr-ı Sâhib ve Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livâları**, Ankara 1993.

Arıkan, Z. (1988). **XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı**, İzmir.

Braudel, F. (1989). **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, I, (Çev: M. A. Kılıçbay), İstanbul.

Ertaş, M.Y. (2007). **XV.-XVI. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası**, İstanbul.

Gökçe, T. (2000). **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkiyye (Denizli) Kazâsı**, Ankara.

Gökbilgin, M.Tayyib, "Nahiye", *İslam Ansiklopedisi,* IX, s. 36-38.

Göyünç, N. (1969). **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, İstanbul.

Göyünç, N. (1979). "Hane Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* (İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı), 32, İstanbul, s. 331-348,

Gümüşçü**,** O. (2001). **XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus**, Ankara.

Hinz, W. (1948). **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd** (çev. T. Bıyıklıoğlu), Ankara.

İnalcık, H. (2000). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**, I, İstanbul.

Karaca, B. (2002). **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı**, Isparta.

Karaca, B.(2005). "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçer Zümrelerin (Yörükler) Safevi Devletiyle İlişkileri", *Arayışlar-İnsani Bilimler Araştırmaları*, 14, s. 17-36.

Kodal, T. (2006). Denizli'nin İlçelerinden Çardak'ın İdarî Serüveni: Denizli'ye Bağlanması ve İlçe Haline Gelmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 19, s. 105-116.

Kütükoğlu, M. (2002). **XVI. Asırda Tavas Kazası'nın Sosyal ve İktisâdi Yapısı**, İstanbul.

Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, İstanbul, 1928.

Ünal, M.A. (1989). **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566),** Ankara.

Ünal, M.A. (1999). **XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı**, Ankara.

Wittek, P. (1986). **Menteşe Beyliği, 13-15 inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Bir Tetkik**, (Çev: O.Ş. Gökyay), Ankara.

Arslan, H. (2001). **16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün**, İstanbul.

Öz, B. (1997). **Alevilik İle İlgili Osmanlı Belgeleri**, İstanbul.

Celalzâde Mustafa (1990). **Selim-Nâme**, (Haz: A.Uğur ve M.Çuhadar), Ankara.

Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi (1989). **Solakzade Tarihi**, I, (Haz: Vahid Çabuk), Ankara.

Hinz, W. (1948=.**Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, (Çev: T.Bıyıklıoğlu), Ankara.